

Драго ЋУПИЋ*

ДИЈАЛЕКАТСКО И СТАНДАРДНО У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ У ЦРНОЈ ГОРИ

Ако бисмо ову тему анализирали у складу са њеном формулацијом, тј. лингвистички, потребно би било да говоримо о језичком систему у српском језику уопште и о његовој, на једној страни, колоквијалној реализацији у Црној Гори, и на другој – о нормативном у српском језику, према томе – и о језику у Црној Гори. Међутим, тема скупа је језичка ситуација у Црној Гори, уз додатак „норма и стандардизација”. По именовану те тематике можда би се могло помислити о норми и стандардизацији у Црној Гори, што би значило – само у једном сегменту српскога језика, и то посматрано са територијалног становишта. Јер, о норми и стандардизацији може се говорити само за српски језик као цјелину, а не о неком његовом територијалном дијелу. Друга је ствар ако би се анализирала нека конкретна језичка појава у језику у цјелини са посебностима на одређеном подручју (то би већ био предмет тзв. диференцијалне граматике). Норма сваког па и српског језика је недјељива, цјеловита, односи се на сав језик, не на његове територијалне сегменте, али се, дакле, може односити на функционалне сегменте, тј. на одређене језичке појаве, рецимо – фонетизам, са акцентуацијом, падежни систем, синтаксичке карактеристике, евентуално особености лексике и сл.

Због тога, када се говори о овом питању, у конкретном случају теми се може прићи углавном са социолингвистичког а не и са чисто лингвистичког становишта, особито с обзиром на задатак који нам намеће тема скупа. Понављам – не може се говорити о норми у дијелу језика, а још мање о њеној стандардизацији само у том дијелу, јер и норма и стандардизација обухватају одређени језик у цјелини. У супротном – улази се у

* Научни савјетник у Институту за српски језик САНУ у пензији.

језички сепаратизам. Међутим, територијални приступ може да допринеси усавршавању стандардизације цијелог језика, нарочито ако има елемената богаћења језичког израза из његових функционалних цјелина регионално посматраних. То доприноси изграђивању и усавршавању норме за цио језички систем, попут праксе коју је постигао Вук Караџић и формирао књижевнојезичку норму тек када се упознао са различитим дијалекатским изразима на свим просторима српскога језика.

Све нас ово наводи на социолингвистички приступ нашој теми, уз дјелимично коришћење лингвистичких елемената.

* * *

Откад се говори о нормирању српскога језика у Црној Гори, тј. од реформе Вука Караџића, књижевнојезички стандард на овом подручју пратио је одговарајуће токове у Србији, с тим што је у Црној Гори норма подразумијевала ијекавски израз (који је Вук предлагао на Бечком књижевном договору 1850. године), за разлику од екавског у Србији. Радило се, дакле, о српском књижевнојезичком стандарду, као и на свим подручјима српскога језика. Познато је да је Вук Караџић српски књижевни језик градио на основама говора источнохерцеговачког и шумадијсковојвођанског дијалекта (при чему је први обухватио западну половину данашње Црне Горе), док је лексички систем захватао и области српскога језика мимо ова два дијалекта, што особито потврђује друго издање (1852) Вуковог *Српског рјечника*. Све промјене које су пратиле стандард у српском језику као цјелини дешавале су се и на простору ранијег и данашње Црне Горе, а језички стандард је уређиван од стране најистакнутијих лингвиста Србије, Црне Горе, Хрватске и Босне и Херцеговине. Српски књижевнојезички стандард баштинио је резултате развоја штокавског наречја, које је прихватио и Бечки књижевни договор, када је констатовано да је језик Срба и Хрвата један језик (јер су елиминисана чакавско и кајкавско наречје из заједничког стандарда). Тако се дошло до заједничког књижевног језика Срба и Хрвата (што значи и Црногораца и свих других који говоре српским језиком), а на Новосадском договору (1954) тај језик је добио двочлани назив, са равноправним именовањем – српскохрватски односно хрваткосрпски. Остале су, при томе, двије главне варијанте – источна и западна, од којих је источна обухватала Србију, Црну Гор и дијелом Босну и Херцеговину, а западна – Хрватску и дијелом Босну и Херцеговину. Седамдесетих година прошлога вијека у Босни и Херцеговини, због посебних социолингвистичких раз-

лога, говорило се о тзв. неутрализацији варијаната, тј. о њиховом прожимању.

Распад Југославије у последњим двјема деценијама двадесетог вијека уздрмао је и језик у четири једнојезичке републике, тако да се убрзо, још прије почетка деведесетих година, појавио стандард хрватског књижевног језика, а по распаду земље – и бошњачког, а у последње вријеме се јавља тенденција и за номинацију црногорског језика, аналогно именовању језика у три остале републике, односно данас државе. При томе су занемарене лингвистичке законитости и превагу су добиле социолингвистичке.

Именовање језика у Србији и у Хрватској као српског односно хрватског резултат је историјских прилика, тј. умјесто званичног назива језика према Новосадском договору враћени су традиционални називи језика – српски у Србији и хрватски у Хрватској, док су БиХ и Црна Гора остале да се позабаве својим именовањима. Иако су Хрвати у 19. вијеку прихватили Вуков модел језичког система, није им сметало да тај систем „преточе” у хрватски језик, јер је традиција таквог именовања била дуга (послије илирског, словињског, хорвацког и сл.), па се то наставило и по распаду заједничког имена језика. Бошњачка страна БиХ се определила за бошњачки језик, нешто касније за босански, с тенденцијом да се тако именује језик сва три народа у БиХ (Бошњака, Срба и Хрвата), па испада да се ту језик именује по имену државе, али без херцеговачког сегмента. Они који се у Црној Гори залажу за име црногорски језик поводе се за примјером Бошњака из БиХ, с тим што њихов предлог „покрива” и име државе и име нације, без вођења рачуна о традицији, тј. о историјском именовању језика у Црној Гори као српског. И док је Хрватима хрватски језик заснован на штокавском наречју био неопходан за национално обједињавање, дотле именовање црногорског језика Црногорцима не обезбјеђује национално обједињавање, јер ту постоје националне заједнице које су и национално и језички јасно издиференциране, тако да се овдје не може говорити о јединственом именовању језика за сву Црну Гору и све њене националне заједнице, какав је, уосталом, случај и у Босни и Херцеговини. Три словенске заједнице у БиХ и четири у Црној Гори могле би имати заједнички језик, што он лингвистички и јесте, али садашњи историјски токови то не дозвољавају.

У Црној Гори, не са лингвистичком аргументацијом, неки кругови покушавају да опонашају бошњачки концепт из БиХ, с тим што се у БиХ предлаже заједничко именовање језика за све три нације, док се у Црној Гори то заједничко именовање односи само на Црногорце и Ср-

бе као националне цјелине, док би хрватски и бошњачки језик и даље егзистирали. Заговорници црногорскога језика на почетку су градили своју „теорију” на основу разлика између српскога језика у Црној Гори и онога ван ње, а када су притијешњени аргументима и лингвистике и политике – не позивају се на разлике, јер не могу да их нађу, већ на замишљено право нације и државе у језичкој области, дакле – на право које се измислило у Хрватској за вријеме тзв. маспока у њој крајем шездесетих и почетком седамдесетих година прошлога вијека. Коришћење таквог „права” у Црној Гори служи удаљавању Црногораца од српскога језика, што је тенденција раздвајања, ма како се они национално изјашњавали.

Они који се залажу за номинацију црногорског језика сматрају да имају неке аргументе у дијалекатским особеностима народних говора у Црној Гори, при чему заборављају, или не знају, да тих особености у Црној Гори заправо нема, не бар оних које се не би нашле и у другим српским говорима ван Црне Горе. У питању је често архаична лексика, с тим што претпостављају да је она заборављена ван црногорских говора. Понајвише се позивају на ијекавизацију и тамо гдје је стандардни језик не трпи. Отуда – и на црногорским телевизијама, и у дијелу новина, па чак и неких часописа, затим у јавним наступима политиканата и других јавних личности, међу њима, нажалост, и неких интелектуалаца универзитетског нивоа, апсурди, супротни не само језичким законитостима, већ каткада и логици. Произвољно се стварају ијекавизми који немају фонетско-фонолошко, или уопште граматичко покриће, типа: *спрјечавање*, *врједновање*, нарочито истицање секвенце – *рје* – или – *рије* – и тамо гдје је уобичајено и стандардно – *ре* – и сл. Познато јекавско јотовање, као дијалекатска карактеристика већине ијекавских говора српскога језика, овдје се форсира, и скоро се искључиво користи (тип: *ђе*, *ћед*, *ђевојка*, *овђе*, *ћерати*, *доћерати*, и сл, чак: *прећједник*, *ћутра* и сл.). То помало постаје мода и обиљежје припадности црногорству, и националном и државном. На јавном националном сервису телевизије Црне Горе као да се такмиче који ће од њих употријебити више јекавски јотованих гласова. Каткада то чине и званични спикери на телевизији, заборављајући чињеницу да су дужни да се књижевно изражавају.

Чак је и један озбиљан педагошки часопис (*Васпитање и образовање*) у првом броју за 2007. годину објавио текст писан тзв. црногорским правописом, са фонетизмом који карактерише тај „правопис”, али и са архаизмима и конструкцијама који не припадају књижевном језику, наводећи тако евентуално неуре читатеље да помисле да се ради о некаквом

новом језику, нормираном мимо свих историјских резона у развоју српског књижевног језика.

Ако у Црној Гори желе да српски језик претворе у црногорски, зашто не узму, нпр., енглески и њега прогласе за црногорски, у складу са својим тежњама за општу језичку латинизацију, тј. монтенегринизацију Црне Горе.

На екранима телевизија у Црној Гори скоро да се не може видјети ћирилички текст (истина, доста слично стање је и у Србији), а ћирилица је искључиво писмо Црногораца, макар оних који су православне вјероисповијести. Сада, међутим, није тако. Али то се уклапа у опште тенденције одвајања од своје прошлости, и прихватања неке неаутентичне културе. У разматрању ових и оваквих питања безразложна је свака лингвистичка аргументација, непотребне су анализе језичког стања и језичке стварности.

* * *

Под претпоставком да се нормира „црногорски језик”, поставља се макар неколико питања:

а) како наћи дијалекатску или књижевнојезичку базу за нормирање када постоји најмање двојна основа у говорима, од којих су само једни (западни) у ужој основици књижевног израза, те када се књижевност у Црној Гори језички не разликује од друге књижевности на српском језику (ијекавске и екавске);

б) који систем акцентуације нормирати, да ли четвороакценатски или двоакценатски, или бјелопавлићки и васојевићки, а она два друга оставити по страни;

в) како објединити говоре западног дјела Црне Горе са онима на источној страни, је ли то творбено и синтаксички могуће;

г) шта урадити са дијалекатским фонетизмом, да ли стандардизовати гласове настале у процесу јекавског јотовања, те рефлексе полугласа који немају вриједност гласа *a*;

д) шта учинити са лексиком која има дијалекатске ликове, итд.

Дакле, цио низ питања лингвистичке, посебно граматичке природе, а да се не говори о неким синтаксичким разноликостима (које, наравно, нијесу само особеност српскога језика у Црној Гори).

Ако би се норма градила на основу стања у западним говорима Црне Горе, тј. у источохерцеговачким, то би био узалудан посао, јер га је већ обавио Вук Караџић. Ако би се, међутим, норма градила на основу ис-

точноцрногорских говора, онда би се направио језик сурогат, тј. направио би се језички систем диференцијалан у односу на српски књижевни језик уопште. Како се год окрене, апсурдно је говорити на овај начин, јер је књижевни језик у Црној Гори већ стандардизован, као и сав српски језик, те је непотребно „забијати трн у здраву ногу”. Једино је потребно систематски проучавати и унапређивати већ утврђен језички систем, а то искључује посебну или нову стандардизацију.

Што се пак имена језика у Црној Гори тиче, никаквих разлога за његову промјену нема, јер номинација „црногорски језик” нити помаже нити одмаже црногорској државности. Обоје могу без имена језика усклађеног са државом, какав је случај са великим бројем народа и земаља у свијету.

Драго ЧУПИЧ

ДИАЛЕКТНОЕ И НОРМАТИВНОЕ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ В ЧЕРНОГОРИИ

Резюме

Автор говорит о сербском языке в Черногории и о намерении некоторых (не лингвистов) переименовать сербский язык в так называемый черногорский. К такому мнению близки и некоторые люди из актуальной власти. Однако, нет никаких оправданий переименовать язык: лингвистические данные не существуют, а в Черногории язык всегда назывался сербским. Потому, не нужно согласовать номинавание языка с номинаванием нации или государства.